

Fredy Perlman
KASDIENIO GYVENIMO
REPRODUKCIJA

Iš anglų k. vertė Gediminas Stanionis
Redagavo Saulius Užpelkis, Darius Pocevičius

Išleido: „Iš rankų į rankas press“ ir
„Juodraščio“ leidybos grupė
juodrastis@riseup.net

Turinys

Kasdienis gyvenimas kapitalistinėje visuomenėje	6
Gyvosios veiklos susvetimėjimas	7
Prekių fetišizmas	10
Gyvosios veiklos virsmas kapitalu	13
Žmonių veiklos talpyklos ir akumuliacija	22

Kasdienė praktinė genties narių veikla reprodukuoja gentį. Ši reprodukcija vyksta ne tik fizinėje, bet ir socialinėje plotmėje. Savo kasdiene veikla genties nariai reprodukuoja ne tik žmonių grupę – tuo pačiu jie reprodukuoja ir gentį, t. y. tam tikrą *socialinę formą*, kurios rėmuose ši žmonių grupė atlieka *specifinius* veiksmus *jai būdinga* maniera. Ši genties nariams būdinga veikla nėra sąlygota „natūralių“ ją atliekančių žmonių savybių, kaip bitės gaminamas medus yra sąlygotas jos „natūros“. Kasdienė genties nario atliekama ir įamžinama veikla yra specifinis *socialinis* atsakas į tam tikras materialines ir istorines sąlygas.

Kasdienė vergų veikla reprodukuoja vergovę. Savo kasdiene veikla vergai ne tik fiziškai daugina savo ir jų šeiminkų būrį – tuo pačiu jie reprodukuoja ir instrumentus, kurių pagalba jų šeiminkai juos engia, ir savo vergiško paklusimo šeiminko valdžiai įpročius. Vergovės sąlygomis gyvenantiems žmonėms šeiminko-vergo santykis atrodo natūralus ir amžinas. Tačiau žmonės negimsta šeiminkais ar vergais. Vergovė yra specifinė socialinė forma ir žmonės jai paklūsta tik gyvendami tam tikrose materialinėse ir istorinėse sąlygose.

Kasdienė praktinė samdomųjų dirbančiųjų veikla reprodukuoja samdomąjį darbą ir kapitalą. Atlikdami savo kasdienius užsiėmimus, „šiuolaikiniai“ žmonės (kaip ir vergai ar pirmykštės genties nariai) reprodukuoja gyventojus, socialinius santykius ir savos visuomenės idėjas; jie reprodukuoja kasdienio gyvenimo *socialinę formą*. Kaip ir gentis ar vergovė, kapitalistinė sistema nėra nei na-

tūrali, nei galutinė žmonių bendruomenės forma; kapitalizmas yra specifinis atsakas į materialines ir istorines sąlygas.

Skirtingai nei ankstesnės socialinės veiklos formos, kasdienis gyvenimas kapitalistinėje visuomenėje *sistemiškai* keičia materialines sąlygas, į kurias atsakydamas gimė kapitalizmas. Kai kurie materialūs žmogaus veiklos apribojimai palaipsniui tapo jam įveikiami. Išvystytos pramonės aplinkoje praktinė veikla sukuria savas materialines sąlygas, o taip pat ir socialinę formą. Taigi, šios analizės tikslas yra išsiaiškinti ne tik tai, kaip kapitalistinėje visuomenėje atliekama praktinė veikla reprodukuoja kapitalistinę visuomenę, bet ir tai, kaip ši veikla pati eliminuoja materialines sąlygas, atsakas į kurias yra kapitalizmas.

Kasdienis gyvenimas kapitalistinėje visuomenėje

Socialinė nuolatinės žmonių veiklos kapitalizmo sąlygomis forma yra atsakas į tam tikras materialines ir istorines aplinkybes. Šios materialinės ir istorinės sąlygos paaiškina kapitalistinės santvarkos atsiradimą, tačiau nenurodo, kodėl ši santvarka ir toliau gyvuoja išnykus pirminėms sąlygoms. „Kultūrinio vėlavimo“ sąvoka nepadaiškina tebesitęsiančio socialinės formos gyvavimo išnykus pirminėms sąlygoms, į kurias atsakydama ji gimė. Šis terminas tėra tik socialinės formos tęsiamumo įvardijimas. Kai „kultūrinio vėlavimo“ sąvoka įvardijama kaip žmonių veiklą lemianti „socialinė jėga“, tai sukelia tik painiavą, nes žmonių veiklos rezultatas tada pateikiamas kaip išorinė jų nekontroliuojama jėga.

Taip yra ne tik su šia „kultūrinio vėlavimo“ sąvoka. Daugeliui sąvokų, kurias Karlas Marxas pasitelkė aiškindamas žmonių veiklą, buvo suteiktas išorinių ir netgi „gamtos“ jėgų, lemiančių žmogišką veiklą, statusas; tad tokios sąvokos, kaip „klasių kova“, „gamybiniai santykiai“ ir ypač „dialektika“ kai kurių „marksistų“ teorijose atlieka tą patį vaidmenį, kaip ir sąvokos „gimtoji nuodėmė“, „lemtis“ bei „likimo ranka“ viduramžių mistifikatorių aiškinimuose.

Atlikdami savo kasdienius darbus, kapitalistinės visuomenės nariai tuo pačiu metu veikia dviejuose procesuose: jie reprodukuoja savo veiklos formą ir šalina materialines sąlygas, pagimdžiusias šią veiklos formą. Tačiau jie nežino, kad dalyvauja šiuose procesuose, jų pačių veikla nėra jiems aiški. Žmonės priima iliuziją, kad jų veikla yra atsakas į natūralias jiems nepaklūstančias aplinkybes, ir nežvelgia, kad jie patys yra tų aplinkybių kūrėjai. Kapitalistinės ideologijos tikslas yra palaikyti šią priedangą, neleidžiančią žmonėms suvokti, kad savo pačių veikla jie reprodukuoja kasdienio gyvenimo formą, o kritinės teorijos tikslas yra panaikinti kasdienę veiklą gaubiantį šydą, nuskaidrinti ją ir siekti, kad socialinės kapitalistinės veiklos formos reprodukcija būtų aiškiai matoma kasdieniuose žmonių užsiėmimuose.

Kapitalizmo sąlygomis kasdienis gyvenimas susideda iš tarpusavyje susijusių veiklų, kurios reprodukuoja ir išplečia kapitalistinę socialinės veiklos formą. Darbo laiko pardavimas už tam tikrą kainą (už atlyginimą), darbo laiko įkūnijimas prekėse (materialūs ar nematerialūs darbo produktai, skirti pardavimui), materialių ir nematerialių prekių (pavyzdžiui, masinio vartojimo produktų ar reginių) vartojimas – visi šie veiksmai, apibūdinantys kasdienį gyvenimą kapitalizmo sąlygomis, nėra nei „žmogaus natūros“ apraiška, nei primesti jėgų, kurių žmonės negali valdyti.

Jei priimsime nuostatas, kad žmogus „savo prigimtimi“ yra neišradingas pirmą kartą genties narys ir pramanus verslininkas, nuolankus vergas ir išdidus amatininkas, savarankiškas medžiotojas ir priklausomas samdomasis dirbantysis, tuomet arba žmogaus „prigimtis“ yra tuščia sąvoka, arba ši „prigimtis“ priklauso nuo materialinių bei istorinių sąlygų ir iš tiesų yra atsakas į jas.

Gyvosios veiklos susvetimėjimas

Kapitalistinėje visuomenėje kūrybinė veikla pasireiškia prekinės gamybos forma, t. y. rinkoje parduoti tinkamų produktų gamyba, tad žmonių veiklos rezultatai įgauna prekių pavidalą. Tinkamumas

rinkai arba pardavimui yra universali visos praktinės veiklos ir visų produktų savybė. Žmonių veiklos produktai, būtini išgyvenimui, egzistuoja pardavimui tinkamų prekių pavidalu – jie yra prieinami tik mainais į pinigus. O pinigai yra prieinami tik mainais į prekes. Jei skaitlinga žmonių grupė priima šių susitarimų legitimumą, jeigu jie sutinka, kad prekės yra būtinos pinigų egzistavimui, o pinigai – išlikimui, tuomet jie atsiduria užburtame rate. Kadangi jie neturi prekių, vienintelė išeitis – preke laikyti save arba dalį savęs. O tai, tiesą sakant, ir yra tas keistas „sprendimas“, kurį žmonės sau užkaria, susidūrę su specifinėmis materialinėmis ir istorinėmis aplinkybėmis. Jie nemaino savo kūnų ar kūno dalių į pinigus. Į pinigus jie išmaino savo kūrybiškumą, savo kasdienę praktinę veiklą.

Vos tik žmonės priima pinigus kaip gyvenimo pakaitalą, gyvosios veiklos pardavimas tampa jų fizinio ir socialinio išlikimo sąlyga. Gyvenimas yra išmainomas į išlikimą. Kūryba ir gamyba prilyginami veiklos pardavimui. Žmogaus veikla yra „produktyvi“, naudinga visuomenei tik tuomet, kai ji yra parduota veikla. O pats žmogus yra produktyvus visuomenės narys tik tada, jei jo kasdienio gyvenimo veikla yra parduota veikla. Kai tik žmonės priima tokių mainų sąlygas, kasdienė veikla tampa visuotine prostitucija.

Parduotas kūrybiškumas arba parduota kasdienė veikla egzistuoja *darbo* pavidalu. Darbas yra specifinė istorinė žmogaus veiklos forma. Darbas yra abstraktus užsiėmimas, pasižymintis viena savybe: jis yra tinkamas parduoti rinkoje, už jį galima gauti tam tikrą kiekį pinigų. Darbas yra *indiferentiška* veikla: jis yra abejingas tiek atliekamai užduočiai, tiek subjektui, kurio pavedimu atliekama užduotis. Kasimas, spausdinimas ir drožinėjimas yra skirtingi užsiėmimai, tačiau kapitalistinėje visuomenėje visi jie reiškia *darbą*. Darbas yra tiesiog „pinigų uždirbimas“. Gyvoji veikla, įgavusi darbo pavidalą, yra priemonė užsidirbti pinigų. Gyvenimas tampa *išlikimo priemone*.

Ši ironiška inversija nėra dramatinė išraiškingo romano kulminacija – tai kasdienio gyvenimo kapitalistinėje visuomenėje faktas.

Išlikimas – savęs išsaugojimas ir reprodukcija – nėra praktinės kūrybinės veiklos sąlyga, o atvirkščiai. Kūrybinė veikla *darbo* pavidalu – *parduota veikla* – yra *skausminga* išlikimo *būtinybė*; darbas yra savęs išsaugojimo ir reprodukcijos priemonė.

Gyvosios veiklos pardavimas yra dar vienos inversijos priežastis. Parduotas individo darbas tampa kito „nuosavybe“ – kitas jį nusavina, paima savo valdžion. Kitais žodžiais tariant, vieno žmogaus veikla tampa kito žmogaus – jos savininko – veikla; ji tampa svetima tą veiklą atliekančiam žmogui. Tokiu būdu žmogaus *gyvenimas*, jo pasiekimai šiame pasaulyje, indėlis į žmonijos egzistenciją yra ne tik paverčiami *darbu* – varginančia išlikimo sąlyga, bet ir virsta jam *svetima* veikla, kurią atlieka jo darbo pirkėjas. Kapitalistinėje visuomenėje architektai, inžinieriai, pagalbinais darbininkai nėra statytojai – statytojas yra žmogus, perkantis jų darbą; jų projektai, apskaičiavimai ir judesiai yra jiems svetimi – jų gyvoji veikla ir pasiekimai priklauso jam.

Akademiniai sociologai, priimančys darbo pardavimą kaip duotybę, šį darbo susvetimėjimą laiko jausmu: dirbančiojo veikla „atrodo“ esanti jam svetima, „susidaro išpūdis“, kad ją valdo kitas. Tačiau bet kuris dirbantysis gali akademiniam sociologams paaiškinti, kad šis susvetimėjimas nėra nei jausmas, nei dirbančiojo galvoje besisukanti idėja – tai realus kasdienis dirbančiojo gyvenimo faktas. Parduota dirbančiojo veikla iš *tiesų* yra jam svetima, jo darbas iš *tiesų* yra valdomas jį nupirkusiojo.

Mainais už parduotą savo veiklą dirbantysis gauna pinigų – kapitalistinėje visuomenėje priimtą išlikimo priemonę. Už šiuos pinigus jis gali pirkti prekes, daiktus, bet negali išpirkti savo veiklos. Šis faktas atskleidžia pinigų kaip „universalios ekvivalento“ trūkumą. Žmogus gali parduoti prekes už pinigus bei pirkti tas pačias prekes už pinigus, jis gali parduoti savo gyvąją veiklą už pinigus, tačiau negali jos nusipirkti.

Dirbantysis už savo algą perka, visų pirma, vartojimo prekes, padedančias jam išgyventi, reprodukuoti darbo jėgą, kad ir toliau galėtų ją parduoti, bei reginius, objektus skirtus pasyviam

mėgavimuisi. Dirbantysis vartoja ir mėgaujasi žmonių veiklos produktais pasyviai. Jis egzistuoja šiame pasaulyje ne kaip aktyvus veiksnys, transformuojantis pasaulį, o kaip bejėgis žiūrovas; jis gali šią pasyvaus mėgavimosi būseną vadinti „laimė“ ir, kadangi darbas yra *varginantis*, trokšti būti „laimingu“ (t. y. pasyviu) visą savo gyvenimą (kas prilygsta gyvojo numirėlio būsenai).

Prekės, reginiai *vartoja dirbantįjį*, jis eikvoja savo gyvąją energiją pasyviai mėgavimuisi – jis yra vartojamas daiktų. Šia prasme, kuo daugiau jis turi, tuo mažiau lieka jo paties. (Individas gali įveikti šią gyvo lavono būseną užsiimdamas kad ir nedidele kūrybine veikla, tačiau visuomenės mastu tai yra neįmanoma, nebent panaikinus kapitalistinę praktinės veiklos formą, samdomąjį darbą ir tokiu būdu išlaisvinus kūrybinę veiklą iš susvetimėjimo).

Prekių fetišizmas

Atskirdami veiklą nuo savęs ir įkūnydami ją prekėse – materialiose jų darbo talpyklose – žmonės reprodukuoja save ir kuria kapitalą.

Kapitalistinės ideologijos ir ypač akademinės ekonomikos požiūriu šis teiginys yra klaidingas: prekės yra „ne vien tik darbo rezultatas“; jas sukuria pirmą kartą „gamybos faktoriai“ – Žemė, Darbas ir Kapitalas, kapitalizmo Šventoji Trejybė, o pagrindinis „faktorius“, žinoma, yra didvyris kapitalas.

Šia paviršutiniška Trejybe siekiama ne analizuoti, nes tiems „ekspertams“ yra mokama ne už analizę. Jiems atlyginama už tai, kad klaidintų, maskuotų socialinę praktinės veiklos kapitalizmo sąlygomis formą, kad slėptų faktą, jog gaminantieji reprodukuoja save, savo išnaudotojus, o kartu ir priemones, kurių pagalba jie išnaudojami. Trejybės formulė neįtikina. Akivaizdu, jog *žemė* yra ne ką didesnė „prekių gamintoja“ nei vanduo, oras ar saulė. Dar daugiau, *kapitalas* (kuris tuo pačiu metu reiškia ir socialinius santykius tarp dirbančiųjų bei kapitalistų, ir kapitalisto nuosavybėje esančius gamybos instrumentus, ir piniginių kapitalisto instrumentų bei „nemedžiaginių“ resursų atitikmenį)

tesugeba gaminti ejakuliacijas, kurias akademiniai ekonomistai išminko į leidybai tinkamą formą. Net ir gamybos instrumentai, sudarantys vieno kapitalisto kapitalą, yra pirmą kartą „gamybos faktoriai“ tik tokiu atveju, jei taip teigiančiojo žvilgsnis tesugeba išvelgti vieną izoliuotą kapitalistinę įmonę, nes gilesnis požiūris į visą ekonomiką rodo, jog vieno kapitalisto kapitalas yra materialiai kitam kapitalistui perduoto susvetimėjusio darbo talpykla. Vis dėlto, nors Trejybės formulė ir neįtikina, ji sėkmingai įvelia painiavą nukreipdama klausimą: užuot klausę, kodėl kapitalizmo sąlygomis žmonių veikla įgyja samdomojo darbo formą, potencialūs kasdienio kapitalistinio gyvenimo tyrinėtojai tampa prijaukintais akademiniais marksistais, ieškančiais atsakymo į klausimą: ar darbas yra vienintelis „gamybos faktorius“?

Taigi, ekonomika (o kartu ir kapitalistinė ideologija apskritai) žemę, pinigus bei darbo rezultatus laiko objektais, galinčiais gaminti, kurti vertę, dirbti jų savininkams, keisti pasaulį. K. Marxas tai ir vadino *fetišizmu*, kuris yra būdingas kasdienėms žmonių sampratoms ir kurių ekonomika yra pakylėjusi iki dogmos lygmens. Ekonomistui gyvi žmonės yra *daiktai* („gamybos faktoriai“), o daiktai *gyvena* (pinigai „dirba“, kapitalas „gamina“). Fetišo garbintojas savo veiklos rezultatą priskiria fetišui. Dėl to jis nustoja turėjęs galią (galią įtakoti gamtą, galią pasirinkti savo kasdienio gyvenimo formą ir turinį); vienintelės jo „galios“ yra tos, kurias jis priskiria savo fetišui („galia“ pirkti prekes). Kitaip tariant, fetišo garbintojas iškastruoja save ir priskiria gyvastį fetišui.

Tačiau fetišas yra ne gyvas daiktas, jis neturi gyvasties. Fetišas yra ne daugiau nei daiktas, kuriam ir per kurį yra palaikomi kapitalistiniai santykiai. Paslaptingoji kapitalo galia, jo „gebėjimas“ gaminti, jo gyvastis, slypi ne jame pačiame, o susvetimėjimo reiškinyje, nes žmonės atskiria savo kūrybinę veiklą nuo savęs, perduoda savo darbą kapitalistams, materializuoja arba sudaiktina savo susvetimėjusį darbą prekių pavidalu. Kitais žodžiais tariant, žmonės yra nuperkami už jų pačių veiklos produktus, tačiau jiems atrodo, kad jų veikla – tai kapitalo veikimas, o jų veiklos rezultatai

yra kapitalo darbo vaisiai. Kūrybines galias priskirdami kapitalui, o ne savo pačių veiksams, žmonės išsižada savo gyvosios veiklos, kasdienio gyvenimo ir atsiduoda kapitalui, t. y. žmonės kiekvieną dieną *save atiduoda* kapitalo įsikūnijimui – kapitalistui.

Parduodami savo darbą, atskirdami veiklą nuo savęs pačių, žmonės diena iš dienos reprodukuoja kapitalizme dominuojančių veiklos formų įsikūnijimus – samdomuosius dirbančiuosius ir kapitalistus. Individus jie reprodukuoja ne tik fiziškai, bet ir socialiai: jie reprodukuoja individus, parduodančius darbo jėgą, ir individus, kurie yra gamybos priemonių savininkai; jie reprodukuoja individus ir specifinę veiklos formą; pardavimą ir nuosavybę.

Kiekvieną kartą, kai žmonės atlieką veiksmus, kuriuos ne jie patys apibrėžia ir ne jie patys kontroliuoja, kiekvieną kartą, kai jie moka už jų sukurtas prekes pinigais, kuriuos jie gavo mainais už savo susvetimėjusią veiklą, kiekvieną kartą, kai žmonės pasyviai mėgaujasi savo pačių darbo vaisiais kaip svetimais objektais, kuriuos įgijo už pinigus, jie įpučia naują gyvybę kapitalui ir griaua savo gyvenimus.

Šio proceso tikslas – dirbančiojo ir kapitalisto santykių reprodukcija. Tačiau tai nėra atskirų jame veikiančių individų tikslas. Jų veiksmai nėra jiems patiems aiškūs; jų žvilgsniai yra nukreipti į *fetišą*, skiriančią veiksmą ir jo rezultata. Atskiri individai mato tik *daiktus*, ir būtent tuos, kuriems yra sukurti kapitalistiniai santykiai. Dirbantysis-gamintojas siekia išmainyti savo kasdienį darbą į piniginę algą, jis siekia būtent to, kas įtvirtina bei atkuria jo santykį su kapitalistu, to, ko dėka jis atkuria save kaip samdomąjį darbuotoją, o samdomojo darbo pirkėją – kaip kapitalistą. Dirbantysis kaip vartotojas iškeičia savo pinigus į darbo produktus, kaip tik tuos, kuriuos kapitalistas turi parduoti, kad realizuotų savo kapitalą.

Kasdienė gyvosios veiklos transformacija į kapitalą vyksta *per* daiktus, o ne yra jų *vykdoma*. Fetišo garbintojas to nežino; jam darbas ir žemė, įrankiai ir pinigai, verslininkai ir bankininkai yra tiesiog „faktorai“ ir „veiksniai“. Kai medžiotojas, nešiojantis amuletą, akmeniu nukauna elnią, jis gali manyti, jog amuletas sėk-

mingame elnio medžioklės procese buvo esminis „faktorius“, o gal net atsiuntė jam elnią, kad jį sumedžiotų. Jei medžiotojas yra atsakingas ir išprusęs fetišo garbintojas, jis savo dėmesį skirs amuletui, juo rūpinsis ir jį garbins. Tam, kad pagerintų materialines gyvenimo sąlygas, medžiotojas tobulins fetišą, o ne akmens sviedimo techniką; prispirtas jis net galėtų pasiųsti amuletą „medžioti“ už jį. Jam nesuvokiama kasdienė jo veikla: gardžiai valgydamas medžiotojas nesuvokia, kad maistas atsirado jo sviesto akmens, o ne amuleto dėka; badaudamas medžiotojas nesuvokia, kad maisto stinga dėl to, jog jis garbina amuletą užuot medžiojęs, jog maisto stoka nėra fetišo pykčio pasekmė.

Prekių ir pinigų fetižizmas, kasdienės veiklos mistifikacija, kasdienio gyvenimo religija, negyviems objektams suteikianti gyvastį, yra ne žmonių vaizduotės paskatintas minčių įgeidis; jo ištakos glūdi socialinių santykių kapitalizmo sąlygomis formoje. Tiesa, kad žmonės tarpusavio ryšį kuria per daiktus; tiesa ir tai, kad fetišas yra priežastis, sukelianti kolektyvinius žmonių veiksmus, bei terpė, kurioje jie reprodukuoja savo veiklą. Tačiau ne fetišas yra tos veiklos atlikėjas. Ne kapitalas apdirba žaliavas ar gamina prekes. Jei gyvąją veiklą nebūtų apdirbamos žaliavos, jos ir liktų neapdorota, inertiška, negyva materija. Jei žmonės nebūtų linkę ir toliau pardavinėti savo gyvosios veiklos, į dienos šviesą iškiltų kapitalo impotencija, jis liautųsi egzistavęs, o paskutinis jo pasispardymas būtų priminimas apie nuošalėje paliktą kasdienio gyvenimo formą, kurios pagrindinis bruožas buvo kasdienė universali prostitucija.

Dirbantysis atskiria savo gyvenimą nuo savęs tam, kad išsaugotų savo gyvybę. Jei jis nepardavinėtų savo gyvosios veiklos, jam nebūtų mokamas atlyginimas ir jis negalėtų išgyventi. Tačiau ne atlyginimas paverčia susvetimėjimą išlikimo sąlyga. Jei žmonės kolektyviai atsisakytų polinkio parduoti savo gyvenimus, jei jie būtų linkę patys organizuoti užsiėmimus, universali prostitucija nustotų buvusi išlikimo sąlyga. Būtent žmonių polinkis tęsti savo darbo pardavinėjimą, o ne *daiktai*, kuriuos jie gauna mainais, paverčia gyvosios veiklos susvetimėjimą būtinu išlikimui.

Dirbančiojo parduodamą gyvąją veiklą perka kapitalistas. Ji yra vienintelis veiksnys, suteikiantis gyvastį kapitalui ir pavertiantis jį „produktyviu“. Kapitalistas, žaliavų ir gamybos priemonių „savininkas“, gamtos objektus ir kitų žmonių darbo vaisius pristato kaip savo „privačią nuosavybę“. Tačiau šią „privačią“ kapitalisto „nuosavybę“ sukuria ne paslaptingoji kapitalo galia; šią „nuosavybę“ sukuria gyvoji veikla, o šios veiklos forma ir įtvirtina „privatumą“.

Gyvosios veiklos virsmas kapitalu

Gyvosios veiklos virsmas kapitalu vyksta *per* daiktus kiekvieną dieną, tačiau jie nėra šios transformacijos *atlikėjai*. *Gali atrodyti*, jog daiktai, kurie yra žmonių veiklos išraiška, veikia aktyviai, kadangi veikla ir ryšiai yra kuriami bei palaikomi daiktams ir per juos, ir kadangi žmonių veikla nėra jiems aiški – jie painioja tarpininkaujantį objektą su priežastimi.

Kapitalistiniame gamybos procese dirbantysis įkūnija arba materializuoja savo susvetimėjusią gyvąją energiją inertiškame objekte, pasitelkdamas instrumentus, kurie yra materialiai kitų žmonių veiklos išraiška. (Sudėtingi pramonės instrumentai įkūnija daugelio išradėjų, tobulintojų ir gamintojų kartų iš įvairių pasaulio kampelių bei įvairių visuomenės tipų protinę ir fizinę veiklą.) Patys instrumentai yra inertiški objektai. Jie yra materialiai gyvosios veiklos išraiška, o ne gyvos būtybės. Vienintelis aktyvus gamybos proceso veiksnys yra gyvas dirbantysis. Jis naudojami kitų žmonių darbo produktais ir, taip sakant, įpučia jiems gyvybę, bet ta gyvybė yra jo paties; dirbantysis negali prikelti žmonių, kurie yra sudėję savo gyvąją energiją į jo naudojamą instrumentą. Pastarasis gali jam pasitarnauti padarant daugiau tam tikru laikotarpiu ir tokiu būdu padidinti jo produktyvumą. Tačiau produktyvus gali būti tik gyvasis darbas, galintis kurti.

Pavyzdžiui, kai pramonės dirbantysis dirba elektrinėmis staklėmis, jis naudoja kelių kartų fizikų, išradėjų, elektros inžinierių,

staklių gamintojų darbo produktus. Be abejo, jo veikla yra daug produktyvesnė nei tokį patį objektą rankomis gaminančio amatininko. Tačiau niekaip negalėtume pasakyti, kad pramonės dirbančiajam prieinamas „kapitalas“ yra „produktyvesnis“ už amatininko „kapitalą“. Jei elektrinėse staklėse nebūtų įkūnyta kelių kartų protinė ir fizinė veikla, jei pramonės dirbančiajam tektų pačiam išrasti stakles, elektrą ir ja varomas stakles, jam prireiktų kelių gyvenimų, kad priverstų judėti bent vieną objektą elektrinėse staklėse, ir joks kapitalo kiekis nesugebėtų padaryti jį produktyvesniu už rankomis besidarbuojantį amatininką.

„Kapitalo produktyvumo“ idėja ir ypač galimybė tiksliai tą „produktyvumą“ matuoti, yra pramanyta ekonomikos „mokslo“, kuris ir yra kasdienio gyvenimo kapitalizme religija, eikvojanti žmonių energiją centrinio kapitalistinės visuomenės fetišo šlovimui, garbinimui bei pataikavimui. Tokių „mokslininkų“ viduramžių kolegų atlikdavo tikslus rojaus angelų ūgio ir apimties matavimus, net neklausdami savęs, kas yra tie angelai ar rojus, ir ar jie išvis egzistuoja.

Parduotos dirbančiojo veiklos rezultatas yra produktas, kuris jam nepriklauso. Šis produktas yra jo darbo įkūnijimas, dalies dirbančiojo gyvenimo materializacija, talpykla, kurioje glūdi jo gyvoji veikla, bet jam nepriklauso – jis yra tiek pat jam svetimas, kaip ir jo darbas. Dirbantysis nepriėmė sprendimo sukurti šį produktą, o kuomet produktas pagaminamas, jis juo nedisponuoja. Jei dirbantysis nori to objekto, jis privalo jį pirkti. Tai, ką jis pagamino, nėra tiesiog produktas, turintis tam tikras naudingas savybes – tokiu atveju dirbančiajam nebuvo būtina parduoti savo darbą kapitalistui mainais už atlyginimą; jis galėjo tiesiog paimti tam reikalingus įrankius bei medžiagas ir suteikti joms tokią formą, kuri atitiktų jo tikslus ir būtų nulemta jo žinių bei įgūdžių. (Akivaizdu, kad dabartinėmis sąlygomis pavienio žmogaus galimybės yra ribotos; perimti ir naudotis žmonėms prieinamomis medžiagomis bei įrankiais jie galėtų tik panaikinus kapitalistinę veiklos modelį.)

Tai, ką dirbantysis sukuria kapitalizmo sąlygomis, pasižymi viena specifine savybe – tinkamumu parduoti. Jo susvetimėjusios veiklos rezultatas yra *prekė*.

Kadangi kapitalistinė gamyba yra prekinė gamyba, teiginys, kad jos tikslas – žmogaus poreikių tenkinimas, yra klaidingas; tai yra tiesiog racionalus aiškinimas ir teisinimas. „Žmogaus poreikių tenkinimas“ nėra nei kapitalisto ar gamyboje dalyvaujančio dirbančiojo tikslas, nei šio proceso rezultatas. Dirbantysis parduoda savo darbą tam, kad gautų atlyginimą, specifinis jo darbo turinys jam indiferentiškas; jis neatiduoda savo darbo kapitalistui, jam už tai mainais nemokančiam atlyginimo, nesvarbu, kiek žmoniškų poreikių šio kapitalisto produktai galėtų patenkinti. Kapitalistas perka darbą ir pajungia jį gamybai tam, kad gautų prekes, kurias galima parduoti. Jis yra indiferentiškas specifinėms produkto savybėms, lygiai kaip ir žmoniškiems poreikiams; vienintelis jį dominantis dalykas yra kaina, už kurią galės parduoti tą produktą, o žmonių poreikiai jį domina tik tam, kad žinotų, kiek jiems „reikia“ pirkti ir kaip juos galima įtikinti (propagandos ar psichologinio poveikio priemonėmis), kad jiems „reikia“ daugiau. Kapitalisto tikslas yra patenkinti *savo* poreikį reprodukuoti ir didinti kapitalą, o šio proceso pasekmė yra išplėstinė samdomojo darbo ir kapitalo reprodukcija (kas nėra „žmonių poreikiai“).

Dirbančiojo gaminamą prekę kapitalistas išmaino į tam tikrą pinigų kiekį; prekė yra tam tikra *vertė*, kuri išmainoma į ekvivalentišką *vertę*. Kitaip tariant, *gyvasis* ir *praeities* darbas, materializuotas produkte, gali egzistuoti dviem skirtingais, tačiau ekvivalentiškais pavidalais – prekėse ir piniguose arba tame, kas abiem yra bendra – *vertėje*. Tai nereiškia, jog vertė yra darbas. Vertė – tai socialinė *sudaiktinto* (materializuoto) darbo kapitalistinėje visuomenėje *forma*.

Kapitalizme socialiniai santykiai nėra kuriami tiesiogiai, jie yra formuojami per vertę. Kasdiene veikla nėra mainomasi tiesiogiai, šių mainų *forma yra vertė*. Iš to seka, kad gyvosios veiklos kapitalizmo sąlygomis neįmanoma suvokti stebint ją pačią – reikia sekti vertės metamorfozes.

Kai žmonių gyvoji veikla įgauna *darbo* (susvetimėjusios veiklos) formą, ji įgyja išmainomumo savybę; įgauna vertės formą. Kitaip tariant, darbą galima išmainyti į „ekvivalentišką“ pinigų kiekį (atlyginimą). Pats sąmoningas gyvosios veiklos atskyrimas, kurį kapitalistinės visuomenės nariai suvokia kaip būtina išlikimui, reprodukuoja kapitalistinę formą, kurioje susvetimėjimas yra būtinas išlikimui. Kadangi gyvoji veikla egzistuoja vertės forma, šios veiklos produktams irgi yra privaloma vertės forma – juos turi būti įmanoma išmainyti į pinigus. Akivaizdu: jei darbo produktai įgautų ne vertės formą, o, pavyzdžiui, visuomenei prieinamų naudingų daiktų formą, tuomet jie arba liktų gamykloje, arba visuomenės nariai jais nevaržomai naudotųsi iškilus poreikiui. Bet kuriuo atveju piniginis dirbančiųjų atlyginimas neturėtų jokios *vertės*, o gyvoji veikla negalėtų būti *parduodama* už „ekvivalentišką“ pinigų kiekį; gyvoji veikla negalėtų būti atskiriama. Iš to seka, kad vos tik gyvoji veikla įgauna vertės formą, šios veiklos produktai irgi įgyja vertės pavidalą ir kasdienio gyvenimo reprodukcija vyksta vertės kaitos arba metamorfozių terpėje.

Kapitalistas darbo produktus parduoda rinkoje; jis juos išmaino į ekvivalentišką pinigų sumą, tokiu būdu realizuodamas nustatytą vertę. Konkreti šios vertės išraiška tam tikroje rinkoje yra prekių *kaina*. Akademiniam ekonomistui kaina yra šv. Petro raktai į rojų. Kaip ir pats kapitalas, kaina gyvena nuostabiame pasaulyje, kuriame egzistuoja tik objektai. Objektus sieja žmoniški santykiai ir jie yra gyvi; jie keičia vienas kitą, bendrauja tarpusavyje, tuokiasi ir susilaukia vaikų. Ir, žinoma, tik šių protingų, galingų ir kūrybingų objektų dėka žmonės gali būti tokie laimingi kapitalistinėje visuomenėje.

Ekonomistų piešiamame danguje angelai dirba visus darbus, o žmonės nieko neveikia, jie tiesiog mėgaujasi tuo, ką už juos atlieka šios ypatingos būtybės. Kapitalas gamina, o pinigai dirba. Čia egzistuoja ir kitos paslaptingos būtybės, turinčios panašias savybes. Tokiu būdu *pasiūla* (parduodamų prekių kiekis) ir *paklausa* (perkamų prekių kiekis) drauge nustato kainą (pinigų

kiekį); kai pasiūla ir paklausa susimeta tam tikrame kreivės taške, jiems gimsta *pusiausvyros kaina*, kuri reiškia visuotinės palaimos būseną. Kasdienę veiklą atlieka daiktai, o žmonės yra paverčiami daiktais („gamybos faktoriais“) jų „produktyvios veiklos“ metu bei pasyviais daiktų žiūrovais jų „laisvalaikio“ metu. Ekonomikos mokslo atstovo išmonė glūdi jo sugebėjime kasdienės žmonių veiklos rezultatus priskirti daiktams ir jo nesugebėjime po daiktų šėlsmo skraiste išvelgti gyvosios žmonių veiklos. Ekonomisto akimis, daiktai, *per* kuriuos yra formuojama žmonių veikla kapitalizme, patys yra motinos ir sūnūs, jų pačių veikimo priežastys ir pasekmės.

Vertės dydį, t. y. prekės kainą, pinigų kiekį, į kurį yra išmainoma prekė, nustato ne daiktai, o kasdienė žmonių veikla. Pasiūla ir paklausa, tobula ir netobula konkurencija, yra ne daugiau nei socialinės produktų ir veiklos kapitalistinėje visuomenėje formos; tai nėra gyvos būtybės. Susvetimėjusi veikla, t. y. už tam tikrą pinigų sumą parduodamas darbo laikas, daro įvairialypę įtaką to darbo produktų vertės dydžiui. Parduodamų prekių vertė privalo būti *bent jau* lygiavertė darbo laiko vertei. Tai akivaizdu tiek iš atskiros kapitalistinės įmonės požiūrio taško, tiek visos visuomenės požiūriu. Jei atskiros kapitalisto parduodamų prekių vertė būtų mažesnė už jo nusamdyto darbo vertę, tai vien jo išlaidos darbo jėgai viršytų jo pajamas ir jis greitai bankrutuotų. Socialinėje plotmėje, jei dirbančiojo gaminio vertė būtų mažesnė už jo vartojimo išlaidas, tai darbo jėga netgi negalėtų reprodukuotis, o ką jau kalbėti apie kapitalistų klasę. Tačiau, jeigu prekių vertė būtų tiesiog lygi darbo laiko, sunaudoto joms pagaminti, vertei, prekių gamintojai tik reprodukuotųsi, o jų visuomenė nebūtų kapitalistinė visuomenė; jų veikla galbūt vis dar apimtų prekinę gamybą, tačiau ji nebūtų laikoma kapitalistine prekinę gamyba.

Tam, kad darbas kurtų kapitalą, darbo produktų vertė privalo būti didesnė už darbo vertę. Kitaip tariant, darbo jėga privalo gaminti *perteklinį produktą* – tam tikrą jos nesuvartojamų prekių kiekį, o šis perteklinis produktas privalo būti paverstas *pridedamąja verte*

– tokia vertės forma, kurią perima ne dirbantieji atlyginimo forma, o kapitalistai – kaip pelną. Dar daugiau – darbo produktų vertė privalo būti dar didesnė, nes gyvasis darbas yra ne vienintelis juose materializuotas darbo tipas. Gamybos procese dirbantieji eikvoja savo energiją, bet tuo pačiu jie naudoja ir įrankiuose sukauptą kitų darbą bei dirba su medžiagomis, kurioms paruošti prieš tai buvo išleikvota energija.

Tai lemia keistą pasekmę – dirbančiojo gaminamų produktų vertė ir jo atlyginimo vertė yra skirtingi dydžiai, t. y. pinigų kiekis, kurį kapitalistas gauna pardavęs jo nusamdytų dirbančiųjų pagamintas prekes, skiriasi nuo pinigų kiekio, sumokamo tiems dirbantiesiems. Tai nėra paaiškinama vien tuo, kad reikia sumokėti už sunaudotas žaliavas ir įrankius. Jei parduotų prekių vertė sutaptų su gyvojo darbo ir įrankių verte, kapitalistams vis tiek nebūtų vietos. Reikalas tas, kad šis skirtumas tarp dviejų dydžių privalo būti pakankamai žymus, kad išlaikytų kapitalistų klasę – ne tik individus, bet ir specifinę jų veiklą – darbo pirkimą. Skirtumas tarp visuminės produktų vertės ir jiems sukurti panaudoto darbo vertės yra pridedamoji vertė – kapitalo sėkla.

Tam, kad suvoktume pridedamosios vertės kilmę, būtina išsiaiškinti, kodėl darbo vertė mažesnė už jo sukurtų prekių vertę. Susvetimėjusi dirbančiojo veikla įrankių pagalba transformuoja žaliavas ir sukuria tam tikrą prekių kiekį. Tačiau pardavus šias prekes ir sumokėjus už sunaudotas žaliavas bei įrankius, dirbantiesiems nėra atiduodama likusi jų produktų vertė atlyginimo pavidalu – jie gauna mažiau. Kitaip tariant, dalį kiekvienos dirbančiojo darbo dienos sudaro neatlyginamas darbas – *priverstinis darbas* – už kurį jie negauna jokio atlyginimo.

Šis neatlyginamas priverstinis darbas yra dar viena „išlikimo“ kapitalistinėje visuomenėje sąlyga. Tačiau, kaip ir susvetimėjimą, šį reikalavimą primeta ne gamta, o kolektyvinė žmonių praktika, kasdienė jų veikla. Prieš atsirandant profsajungoms pavienis dirbantysis imdavosi bet kokio pasitaikiusio priverstinio darbo, nes atsisakymas reikė, kad kiti dirbantieji sutiks su siūlomomis

mainų sąlygomis ir tas pavienis dirbantysis negaus atlyginimo. Dirbantieji konkuravo tarpusavyje dėl kapitalistų siūlomų atlyginimų; jei vienas dirbantysis mesdavo darbą dėl per mažo atlyginimo, darbo neturintis būdavo pasiruošęs užimti jo vietą, nes bedarbiui mažas atlyginimas yra „geriau“ nei jokio atlyginimo. Šią konkurenciją tarp dirbančiųjų kapitalistai vadino „laisvuju darbu“ („laisvųjų dirbančiųjų“, nepriklausančių profesinėms sąjungoms, atliekamu darbu) ir įvairiais būdais stengėsi išlaikyti „dirbančiųjų laisvę“, nes būtent ši „laisvė“ kapitalistams garantavo pridedamąją vertę bei galimybę akumuliuoti kapitalą. Joks dirbantysis nesiekė gaminti daugiau prekių, nei jam buvo mokama. Jo tikslas buvo gauti kuo didesnę atlyginimą. Tačiau dirbantieji, negaunantys jokios algos ir didesnę atlyginimą suvokiantys daug kukliau nei dirbantieji, sudarė kapitalistui sąlygas samdyti darbo jėgą už mažesnę atlyginimą. Tiesą sakant, darbo neturinčių egzistavimas leido kapitalistui mokėti mažiausią atlyginimą, už kurį dirbantieji norėtų dirbti. Tokiu būdu kolektyvinės kasdienės dirbančiųjų, pavieniui kovojančių už didžiausią įmanomą atlyginimą, veiklos rezultatas buvo sumažėję atlyginimai visiems; visuotinės konkurencijos pasekmė buvo mažiausias įmanomas atlyginimas visiems, o kapitalistui teko didžiausias įmanomas perviršis.

Kasdienė visų žmonių praktika anuliuoja pavienius tikslus. Seniau dirbantieji nežinojo, kad jų padėtis buvo kasdienės jų veiklos pasekmė, jų veiksmai nebuvo jiems aiškūs. Dirbantiesiems atrodė, kad maži atlyginimai buvo tiesiog „natūralūs“, kaip ir ligos ar mirtis, o mažėjantys atlyginimai – gamtinė katastrofa, kaip potvynis ar gūdi žiema. Socialistų kritika ir K. Marxo analizė bei pramonės išsivystymas, suteikęs daugiau laiko apmąstymams, nuplėšė dalį skraistės ir leido dirbantiesiems iš dalies suvokti savo veiklą. Tačiau Vakarų Europoje ir JAV dirbantieji nenusikratė kapitalistinės kasdienio gyvenimo formos – jie sukūrė profesines sąjungas. O kitomis materialinėmis sąlygomis gyvenę Sovietų Sąjungos ir Rytų Europos dirbantieji (bei valstiečiai) pakeitė kapitalistų klasę biuro-

kratine valstybe, perkančia susvetimėjusį darbą ir akumuliuojančia kapitalą Marxo vardu.

Atsiradus profsąjungoms kasdienis gyvenimas liko panašus į prieš tai buvusį, tiesą sakant, jis yra beveik toks pat. Kasdienio gyvenimo sudedamosios dalys yra tokios pačios: darbas – susvetimėjusi veikla ir neapmokamas arba priverstinis darbas. Profesinei sąjungai priklausantis dirbantysis jau nebeturi įtakos savo susvetimėjimo sąlygoms – tuo užsiima profsąjungos funkcionieriai. Sąlygas, kuriomis dirbančiojo veikla yra atskiriama nuo jo, dabar įtakoja ne paskiro dirbančiojo poreikis priimti tai, kas siūloma, o profsąjungos biurokrato poreikis išlaikyti savo, kaip sutenerio tarp darbo pardavėjų ir pirkėjų, poziciją.

Nepriklausomai nuo to, ar veikia profsąjungos, pridedamoji vertė nėra nei gamtos reiškinių, nei kapitalo produktas, ją sukuria kasdienė žmonių veikla. Atlikdami kasdienę savo veiklą, žmonės išreiškia polinkį ne tik priimti jos susvetimėjimą, bet ir savo polinkį reprodukuoti sąlygas, kurios juos verčia atskirti savo veiklą bei atkurti kapitalą, o tuo pačiu – kapitalo galią pirkti darbą. Taip yra ne todėl, kad jie nežino „alternatyvos“. Asmuo, suvaržytas lėtinio virškinimo sutrikimo, kurį sukelia per didelis riebalų kiekis, nemažina riebalų kiekio savo maiste ne todėl, kad nežino alternatyvos. Jis arba yra pasirinkęs negalią, užuot atsakęs riebalų, arba nežino, kad jo kasdien suvartojamas riebalų kiekis yra jo negalios priežastis. O jeigu gydytojas, pamokslininkas, mokytojas ir politikas jam teigia, kad suvartojami riebalai palaiko jo gyvybę, be to, jie ir taip už jį atlieka viską, kuo jis užsiimtų, jeigu būtų sveikas, tada visai nenuostabu, kad šio neįgalaus žmogaus veikla yra neaiški ir jis nededa didelių pastangų, kad ją nuskaidrintų.

Pridedamosios vertės kūrimas yra ne žmonijos, o kapitalistinės sistemos išlikimo garantas. Pridedamoji vertė yra ta darbo jėgos pagamintų prekių vertės dalis, kuri yra nesugražinama dirbantiesiems. Ji gali būti išreikšta arba prekėmis, arba pinigais (kaip ir kapitalas gali būti išreikštas daiktų arba pinigų kiekiu), tačiau tai nekeičia esmės, kad pridedamoji vertė yra materializuoto darbo,

sukaupto tam tikrame produktų kiekyje, išraiška. Kadangi tuos produktus galima išmainyti į „ekvivalentišką“ kiekį pinigų, šie pinigai „simbolizuoja“ arba žymi tą pačią vertę, kaip ir produktai. Tuos pinigus savo ruožtu galima išmainyti į dar kitą produktų, turinčių „ekvivalentišką“ vertę, kiekį. Šių mainų visuma, tuo pačiu metu vykstanti kasdieniame kapitalistiniame gyvenime, yra kapitalistinis cirkuliacijos procesas. Būtent šio proceso metu vyksta pridedamosios vertės virsmas į kapitalą.

Ta vertės dalis, kuri nėra sugražinama darbo jėgai, t. y. pridedamoji vertė, garantuoja kapitalisto būvį, o kartu ir suteikia jam galimybę daryti daug daugiau, o ne tik egzistuoti. Kapitalistas dalį šios pridedamosios vertės investuoja; jis samdo naujus dirbančiuosius ir perka naujas gamybos priemones; jis plečia savo valdas. Tai reiškia, kad kapitalistas *akumuliuoja naują darbą* – tiek jo samdomo *gyvojo* darbo pavidalu, tiek *praeities* darbo (apmokamo ir neapmokamo), kuris yra sukauptas jo perkamose medžiagose ir įrangoje, pavidalu.

Kapitalistų klasė kaip visuma akumuliuoja visuomenės darbo perteklių, tačiau šis procesas vyksta socialinėje plotmėje ir todėl yra nematomas, jei stebime paskiro kapitalisto veiklą. Privalome nepamiršti, kad produktai, tūlo kapitalisto perkami kaip instrumentai, turi tas pačias savybes kaip ir jo parduodami produktai. Pirmas kapitalistas parduoda instrumentus antram kapitalistui už tam tikrą vertės sumą ir tik dalis šios vertės yra gražinama dirbantiesiems atlyginimų pavidalu; likusioji dalis yra pridedamoji vertė, už kurią pirmasis kapitalistas perka naujus instrumentus ir darbą. Antrasis kapitalistas instrumentus perka už tam tikrą vertę, kas reiškia, jog jis sumoka už visą pirmajam kapitalistui atliktą darbą – tiek tą, už kurį buvo atlyginta, tiek tą, kuris buvo atliktas nemokamai. Tai reiškia, jog antrojo kapitalisto sukauptuose instrumentuose glūdi pirmajam kapitalistui atliktas neapmokamas darbas. Savo ruožtu antrasis kapitalistas parduoda produktus už tam tikrą vertę ir dirbantiesiems sugražina tik dalį jos; likusią dalį jis išleidžia naujiems instrumentams ir darbui.

Jeigu visus šiuos procesus išpraustume į tą patį laikotarpį, o visus kapitalistus sujungtume į vieną, būtų aiškiai matyti, kad vertė, už kurią kapitalistas įsigyja naujus instrumentus ir darbą, yra lygi produktų, kurių jis negražino gamintojams, vertei. Šis sukauptas perteklinis darbas yra *kapitalas*.

Kapitalistinės visuomenės masteliu visuminis (*total*) kapitalas yra lygus neapmokamo darbo, karta iš kartos atlikto žmonių, kurių gyvenimai buvo kasdienis jų gyvosios veiklos atskyrimas, sumai. Kitais žodžiais tariant, kapitalas, su kuriuo susidūrę žmonės parduoda savo dienas, yra parduotės žmonių veiklos produktas bei yra reprodukuojamas ir plečiamas kiekvieną dieną, kai žmogus parduoda savo darbo dieną, kiekvieną akimirka, kai jis nusprendžia tęsti kasdienį gyvenimą kapitalistine forma.

Žmonių veiklos talpyklos ir akumuliacija

Perteklinio darbo transformacija į kapitalą yra specifinė istorinė platesnio industrializacijos proceso, kuris reiškia materialios žmogaus aplinkos transformaciją, forma. Kai kuriuos esminius šių žmogaus veiklos kapitalizmo sąlygomis padarinių bruožus galime suvokti paprastos iliustracijos pagalba. Tarkime, kad įsivaizduojamos visuomenės nariai didžiąją savo aktyvaus laiko dalį skiria apsirūpinimui maistu bei kitais būtinais dalykais; tik dalis jų laiko yra „perteklinis“ – laisvas nuo gamybos, skirtos būtinųjų reikmių tenkinimui. Ši atliekama (*surplus*) veikla gali būti skirta dvasininkų ir karių (kurie nieko negamina) aprūpinimui maistu, sakraliems aukojimams skirtų daiktų gamybai arba gimnastikos pratimams atlikti. Bet kuriuo iš šių atvejų mažai tikėtina, kad dalyvavimas tokioje kasdienėje veikloje pakeistų šių žmonių materialines gyvenimo sąlygas, net ir išaugus naujai kartai. Vis dėlto viena šios įsivaizduojamos visuomenės karta gali nuspręsti kaupti perteklinį laiką užuot jį eikvojus. Pavyzdžiui, jie gali leisti šį laiką įverždami spyruokles. Kita karta gali išlaisvinti spyruoklėse sukauptą energiją ir panaudoti ją būtinųjų užduočių atlikimui arba tiesiog įveržti

naujas spyruokles. Bet kuriuo atveju ankstesnės kartos sukauptas perteklinis darbas naujai kartai sudarys galimybę turėti daugiau perteklinio darbo laiko. Naujoji karta taip pat gali nuspręsti išlaikyti šį perteklių spyruoklėse arba kitose talpose. Per gana trumpą laiką spyruoklėse sukauptas darbas viršys bet kurios gyvosios kartos turimo darbo laiko kiekį; įdėję palyginti nedaug energijos, šios įsivaizduojamos visuomenės nariai galės įdarbinti spyruokles daugumai būtinų darbų atlikti bei naujų spyruoklių įveržimui ateities kartoms. Dėl to didžiąją dalį aktyvaus savo laiko žmonės galės skirti veiklai, kurią diktuoja ne reikmės, o skatina jų vaizduotė.

Iš pirmo žvilgsnio atrodo mažai tikėtina, kad žmonės savo aktyvų laiką skirtų keistai spyruoklių įveržimo užduočiai. Net jeigu jie ir imtųsi spyruoklių, mažai tikėtina, kad laikytų jas ateities kartoms, kadangi jų atleidimas galėtų tapti, pavyzdžiui, įstabiu reginiu šventinėmis dienomis.

Tačiau, kai žmonėms nepriklauso jų gyvenimai, kai darbinė jų veikla yra kitų nuosavybė, kai jų praktinę veiklą sudaro *priverstinis darbas*, tuomet žmonių veiklą iš tiesų galima įkinkyti spyruoklių įveržimui, perteklinio darbo laiko kaupimo materialiose talpyklose užduočiai. Istorinis kapitalizmo vaidmuo, kurį atliko žmonės, sutinkantys, kad kiti tvarkytų jų gyvenimus, kaip tik ir buvo žmonių veiklos kaupimas materialiose talpyklose priverstinio darbo dėka.

Kai tik žmonės pasiduoda pinigų „galiai“ pirkti sukauptą darbą bei gyvąją veiklą, kai tik jie priima fiktyvią pinigų turėtojų „teisę“ kontroliuoti ir valdyti sukauptą bei gyvąją visuomenės veiklą, jie pinigus transformuoja į kapitalą, o pinigų savininkus paverčia kapitalistais.

Šis dvigubas – gyvosios veiklos samdomojo darbo pavidalu ir praeities kartų veiklos sukaupto darbo (gamybos priemonių) pavidalu – susvetimėjimas nėra vienkartinis istorinis įvykis. Santykis tarp dirbančiųjų ir kapitalistų nėra dalykas, gilioje praeityje įbrukęs save visuomenei visiems laikams. Žmonės nėra pasirašę jokios sutarties ar pasiekę žodinio sutarimo, kuriuo būtų išsižadėję gyvosios savo pačių bei visų ateities kartų veiklos.

Kapitalas maskuojasi kaip natūralus reiškinys; jis atrodo lygiai taip pat nepajudinamas kaip ir pati Žemė, jo veiksmai – neatšaukiami lyg potvyniai, o jo krizės – neišvengiamos lyg žemės drebėjimai ar tvanas. Net jeigu sutinkama su teiginiu, jog kapitalo galia kuria žmonės, šis pripažinimas gali pasitarnauti tiesiog kaip proga užsidėti dar įspūdingesnę kaukę – žmogaus sukurtos jėgos, Frankenšteino monstro, kurio galia sukelia dar nuolankesnę susižavėjimą nei bet koks gamtos reiškinys.

Vis dėlto kapitalas nėra nei natūrali jėga, nei žmogaus sukurtas monstras, paleistas į gyvenimą praeityje ir nuo to laiko nuolatos lėmęs žmonių būtį. Kapitalo galia kyla ne iš pinigų, nes pinigai tėra socialinis sutarimas, turintis tiek „galių“, kiek žmonės yra pasiryžę jam suteikti; kai žmonės nusprendžia neparduoti savo darbo, pinigai negali atlikti net paprasčiausių užduočių, nes jie „nedirba“.

Materialios talpyklos, kuriose yra laikomas praeities kartų darbas, irgi nėra kapitalo galios šaltinis, kadangi potencialią jose sukauptą energiją gali išlaisvinti gyvųjų žmonių veikla, nepriklausomai nuo to, ar tos talpyklos yra ar nėra kapitalas, t. y. svetima „nuosavybė“. Be gyvosios veiklos, objektų, sudarančių visuomenės kapitalą, visuma būtų tik atskirų artefaktų kratinys be jokios gyvasties, o kapitalo „savininkai“ tebutų padrikas ypač nekūrybingų žmonių (pagal profesiją), popierėlių pagalba bergždžiai siekiančių atgaivinti didingos praeities atsiminimus, mišinys. Vienintelė kapitalo „galia“ glūdi kasdienėje žmonių veikloje; ši „galia“ priklauso nuo žmonių nuostatos parduoti kasdienes užsiėmimus mainais į pinigus ir atsisakyti savo bei ankstesnių kartų veiklos rezultatų.

Kai tik individas parduoda savo darbą kapitalistui ir sutinka priimti tik dalį jo darbo vaisių kaip užmokestį, jis sukuria sąlygas kitų žmonių pirkimui ir išnaudojimui. Joks žmogus savo noru neatiduotų rankos ar vaiko mainais į pinigus, tačiau kai žmogus apgalvotai ir sąmoningai parduoda darbinę veiklą tam, kad galėtų patenkinti gyvenimiškas reikmes, jis ne tik reprodukuoja sąlygas, įvirtinančias būtinybę parduoti savo gyvenimą tam, kad jį išsaugotų;

tuo pačiu jis sukuria sąlygas, kurios kitiems žmonėms gyvenimo pardavimą paverčia būtinybe. Vėlesnės kartos, žinoma, gali atsakyti parduoti savo darbinę veiklą dėl tos pačios priežasties, kaip ir tas, kuris atsisako parduoti savo ranką, tačiau kiekvienas neįvykęs susvetimėjusio ir priverstinio darbo atsisakymas padidina sukaupto darbo atsargas, už kurias kapitalas gali pirkti dirbančiųjų gyvenimus.

Tam, kad perteklinį darbą galėtų paversti kapitalu, kapitalistas privalo surasti jo laikymo materialiose talpyklose – naujose gamybos priemonėse – būdą bei pasamdyti naujus dirbančiuosius, kad paleistų naujas gamybos priemones į darbą. Kitaip tariant, kapitalistas privalo plėsti savo verslą arba pradėti naują kitoje gamybos srityje. Tam būtina sąlyga arba reikalavimas yra medžiagų, kurias galima paversti naujomis pardavimui tinkamomis prekėmis, naujų produktų pirkėjų ir žmonių, kurių skurdas būtų pakankamas akstinas parduoti savo darbą, egzistavimas. Šiuos reikalavimus sukuria pati kapitalistinė veikla, o kapitalistams jų veikloje neegzistuoja jokios ribos ar kliūtys, *kapitalo demokratija* reikalauja absoliučios laisvės.

Imperializmas yra ne tik „paskutinioji“ kapitalizmo pakopa, bet ir pirmoji.

Bet kas, ką galima paversti rinkai skirta preke, yra kaip vėjas kapitalo malūno sparnams, nepriklausomai nuo to, ar tas „bet kas“ randamas kapitalisto ar jo kaimyno žemėje, po žeme ar ant jos paviršiaus, plaukioja jūra ar ropinėja jos dugnu, aptinkamas tik kituose žemynuose ar planetose. Visas žmonijos gamtos pažinimas, nuo alchemijos iki fizikos, yra nukreiptas į naujų medžiagų, skirtų darbo kaupimui, paieškas ir naujų objektų (kad ką nors būtų galima išmokyti juos pirkti) atradimą.

Naujų ir senų produktų pirkėjai yra sukuriami bet kokiomis įmanomomis priemonėmis ir jos yra nuolatos papildomos naujomis. „Atviros rinkos“ ir „atviros durys“ yra sukuriamos jėgos ir sukčiavimo pagalba. Jei žmonėms nepakanka lėšų kapitalistų produktams pirkti, kapitalistai juos pasamdo ir moka jiems už

jų norimų pirkti produktų gamybą; jei vietiniai amatininkai jau gamina tai, ką kapitalistai nori parduoti, pastarieji amatininkus sužlugdo arba nuperka; jei įstatymai arba papročiai draudžia tam tikrų produktų vartojimą, įstatymai ir papročiai yra panaikinami; jei žmonės neturi objektų, kurie yra reikalingi kapitalistų produktų vartojimui, jie yra išmokomi juos įsigyti; jei žmonės išsemia fizinius ar biologinius poreikius, kapitalistai pradeda tenkinti jų „dvasinius poreikius“ ir pastarųjų kūrimui pasamdo psichologus; jei žmonės yra taip prisotinti kapitalistų produktais, kad nebegali vartoti naujų, jie yra išmokomi pirkti tokius objektus ir reginius, kurie neatlieka jokios funkcijos, bet yra tinkami juos stebėti ir mėgautis.

Vargingi žmonės egzistavo ir egzistuoja tiek ikiagrarinėse, tiek agrarinėse visuomenėse visuose žemynuose; jei jie nėra pakankamai vargingi, kad būtų linkę parduoti savo darbą pasirodžius kapitalistams, pastarųjų veikla juos nuskurdina. Medžiotojų teritorijos palaipsniui tampa „privačia“ savininkų, pasitelkiančių valstybės prievartą, kad išpraustų medžiotojus į „rezervatus“, kuriuose nepakanka maisto išgyvenimui, „nuosavybe“. Valstiečių įrankiai palaipsniui tampa parduodami tik to prekeivio, kuris dosniai jiems skolina pinigus įrankių pirkimui, kol valstiečių „skolos“ išauga tiek, kad jie yra priversti parduoti žemę, kurios niekada nėra pirkę nei jie, nei jų protėviai. Amatininkų gaminių pirkėjai palaipsniui tampa komersantais, siūlančiais gaminius rinkoje, kol ateina diena, kai komersantas nusprendžia patalpinti „savo amatininkus“ po vienu stogu ir duoda jiems įrankius, suteikiančius galimybę jiems visiems nukreipti savo veiklą pačių pelningiausių objektų gamybai. Nepriklausomi ir priklausomi medžiotojai, valstiečiai ir amatininkai, laisvi žmonės ir vergai yra paverčiami samdomaisiais dirbančiais. Tie, kurie prieš tai patys tvarkė savo gyvenimus sunkių materialinių sąlygų akivaizdoje, nustoja būti savo gyvenimų šeimininkais būtent tada, kai imasi materialinių gyvenimo sąlygų modifikavimo; tie, kurie prieš tai sąmoningai kūrė savo varganą būtį, tampa nesąmoningomis savo pačių veiklos aukomis net

Fredy Perlman

gerindami savo gyvenimo sąlygas. Žmonės, kurie buvo didūs, bet vargingi, dabar turi daug, bet yra menki.

Naujų prekių gamyba, naujų rinkų „atvėrimas“, naujų dirbančiųjų kūrimas nėra trys skirtingos veiklos – jos yra trys tos pačios veiklos apraiškos. Nauja darbo jėga kuriama kaip tik tam, kad gamintų naujas prekes, šių dirbančiųjų atlyginimai yra nauja rinka, jų neapmokamas darbas yra naujos plėtros šaltinis. Kapitalo sklaidos, kasdienės žmonių veiklos virsmo susvetimėjusiu darbu, perteklinio žmonių darbo transformacijos į „privačią“ kapitalistų „nuosavybę“ nestabdo nei natūralios, nei kultūrinės kliūtys. Vis dėlto *kapitalas* nėra natūralus reiškinys – tai kasdien žmonių atliekamos veiklos visuma, kasdienio gyvenimo būdas; jo tąsa ir plėtra priklauso nuo vienos esminės sąlygos – žmonių nuostatos tęsti savo darbinės veiklos atskirtį ir tokiu būdu reprodukuoti kapitalistinį gyvenimo būdą.